

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

VI. évfolyam 67. szám

2002. szeptember

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,”
(*Vörösmarty Mihály*)

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása tagszervezetei: a II., VI., IX. és XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatok, valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor - hívottan és hívatlanul - mindenkit szeretettel vár a Budapest, V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Lapunk az interneten: www.magy-orm.axelero.hu honlapon.

Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@mail.datanet.hu

„Őrizd meg a Te népedet békében...”

Szeptember

„Atyánk Igéje, Szent Főpapunk, akit a testnélküliek a magasságban dicsérnek, aki Testedet a keresztfán feláldoztad és üdvösségünkért a Véredet kiontottad: elevenítő, üdvszerző és kiengesztelő Véred által töröld el vétkeinket.”

A saragán szövegének szinte a középpontjában a kereszt áll: ott van megemlítve. E hónapnak a közepén van a keresztfelmagasztalás ünnepe. Nagy ünnep ez az örmény egyházban. Figyelmeztet arra is, hogy mindenkinek megvan a keresztye, melynek viselésében Jézus segít minket.

Dr. Sasvári László

* * *

Budapesti nemzeti emlékhelyek

A szobrok és emlékművek egy város képébe szervesen beletartoznak, ezek nemcsak díszek, amelyeket a város magára aggat, hanem testének részei, amelyek a test fejlődésével alakulnak, beleilleszkednek. A politikai emlékmű a közös emlékezet - mint a közösségi kultúra része -, a politikai aktivitás egyik terepe. Az emlékművek, s az általuk születő emlékhelyek kiválóan alkalmasak a kultuszok látványos megjelenítésére.

Fájdalmas nemzetcsönkítésünk évfordulóján a magyarörményeknek megtisztelő kötelessége kiemelten foglalkozni az erdélyi *Urmánczy Nándorral*, tevékenységével, aki a Védő Ligák Szövetségének elnökeként igen sokat, talán a legtöbbet tette azért, hogy az 1920-ban elcsatolt országrészek drámai valósága a közgondolkodás szerves része legyen. Jelmondatával: „A mi országunk a Kárpátok országa, Nagymagyarország. 896-ban alapította Árpád fejedelem, fennmarad a világ végeztéig” - országos mozgalmat indított. Napjainkban sok szó esik az 1945-ben szétvert Szabadság téri emlékmű együttesről, annak leendő sorsáról. Illendő tudnunk, hogy ennek terve 1920-ban Kertész K. Róbert kultuszminiszteri tanácsos agyában fogant meg, s az ügyet Urmánczy Nándor karolta fel.

A szoboregyüttes úgynevezett 'irredenta szobrok'-ként vonult be történelmünkbe, művészetünkbe. Az irredentizmus értelmezése, definíciója az elmúlt 50 évben torzulást szenvedett, ezért szükséges szólnunk tényleges jelentéséről. Arról, hogy 1920 után, amikor alig volt olyan magyar, aki helyeselte volna a bekövetkezett változásokat, milyen tartalmat rejtett a szó. Olyan politikai törekvés megnevezéseként szolgált, mely az idegen uralom alatt álló nemzeti területek visszaszerzését szolgálta. A tömeg elítélte Trianont, igazságtalannak tartotta az ideális természeti és politikai egységet képező történelmi Magyarország felbomlasztását, az egész emberiségre nézve káros cselekedetnek, s legszentebb célnak a régi határok lehetőség szerinti teljes visszaállítását tűzte ki. A béke ugyanis adott formájában nyers volt és megalázó, általános elveiben radikális, arányaiban túlzó, végrehajtásában érzéketlen, hatásaiban végiggondolatlan, ezért

kártékony. (A szó olasz eredetű, irredento: fel nem szabadított, meg nem váltott.) Ez az eszmeiség és törekvés öltött testet a többnyire szimbolikus jelentésű, monumentális emlékművekben.

Tehát, visszakanyarodva az említett emlékhelyhez: az itt megvalósult szoboregyüttes nyitánya volt az eszme és legrangosabb képviselője, Urmánczy Nándor nagylélegzetű tevékenységének. Már a hely kiválasztása is jelképi értékű: a reformkori „Sétatér” kialakítását még Széchenyi István gróf kezdeményezte. A tér északi felét elfoglaló Újépületben végezték ki 1849 októberében az első felelős magyar kormány miniszterelnökét, ide torkollott az Október 6. utca, - vagyis a tér dicsőséges történelmi korszakot idézett, és már a kollektív gyász mozzanata is hozzá kapcsolódott. Az elcsatolt területeket szimbolizáló heroikus szobrokat műköből készítették kétszeres életnagyságban, és a Szabadság tér északi íves lezárásánál félkörben állították fel. Az egyes művekre hősi és romantikus beállítások és gazdagon alkalmazott történelmi jelképek hívták fel a figyelmet. Az allegorikus figurák: Nyugat, Észak, Kelet és Dél a tér hossztengeleyétől balra, az óramutató járásával egyezően követték egymást. Megmintázásukra a kor legjelentősebb művészei kaptak megbízást.

Sidló Ferenc Nyugat című műve az Árvidek gyászát ábrázolta. (Múlt időben, hiszen 45-ben megsemmisítették.) Az ifjú térdre hullva borul a magyar szent koronára, s míg jobbkarjával a nyugati vármegyék címerpajzsát öleli magához, addig baljával görcsösen tartja a nagy magyar kettős keresztet pajzsot. Fölötte a Hadúr alakja, kezét nyugtatva az ifjú címet szorító karján - jobbában védően tartva a nemzet pallosát. Arcán kemény dac, hit és önbizalom. Lábainál szárnyait repülésre tárva a Turul. Alkotója, a szecseszió sajátos magyar ágához kapcsolódó művészként vonzódott mitológiánk iránt, s magas művészi fokon formált plasztikáiba ősmagyar lovasokat, Attila emlékművét. Sokan megcsodáltuk a marosvásárhelyi kultúrpalota díszítését. A gödöllői mesterekkel együtt munkálkodva, az ott látható domborművek Sidló Ferenc kezétől származnak.

Tovább haladva, a *Kisfaludi Stróbl Zsigmond* által készített *Észak* háromalakos kompozíciójához érünk. A főalak a 3 méter magas, keresztre feszített Hungária. A hozzásimuló fiú a tót nemzet ragaszkodását jelképezi a régi anyaországhoz. A kettő egységét kivont karokkal előre törő kuruc védi, emlékeztetvén rá, hogy a magyar szabadságharcért Rákóczi hadaiban a tótok is küzdöttek. Kisfaludi Stróbl Zsigmond neve, ha másként nem is, de a gellérthegyi emlékmű alkotójaként biztosan ismerősen cseng. Az ábrázolt eszmétől, témától függetlenül, mindenképpen megállapítható, hogy mesteri tudással rendelkezett, különös érzékkel a monumentalitás és jellemábrázolás területén. Nagyra becsülte őt a magyarbarát angol lord Rothermere, a Trianon-ellenes mozgalom támogatója, nemzetközi szószólója. Adományából a szobrász 1930-ban, a New York palotával szemben megvalósíthatta Rákosi Jenőnek - az irredenta újságírás vitathatatlan bajnokának - egészalakos plasztikáját, talapzatán a lord legendás szavaival: „Helyet Magyarországnak a nap alatt”. Ekkorra már a művész, Rothermere londoni meghívásainak köszönhetően, a család kedvelt szobrásza lett, visszatérő, megbecsült vendég Angliában. „Itt kezdődött életem második szakasza, amely 1927-től 1939 őszeig, a 2. világháború kezdetéig folytatódott” - írta emlékirataiban Kisfaludi Stróbl.

A *Kelet Pásztor János* nagyhatású kompozíciója. Az ősi magyar erőt megtestestítő Csaba vezér, a megtorlás pillanatát várva felszabadítja a bilincsekbe vert Erdélyt jelképező - kezében az ország rész címerét görcsös reménységgel szorító - alakot. A művész jó megfigyelő és mintázó készsége, tömörítéshez való érzéke emlékszobrok egész sorát eredményezte. Egyik legsikerültebb munkája a Kossuth téren álló, neobarokk stílusú II. Rákóczi Ferenc lovasszobor, - illetőleg témakörünkbe illeszkedően, a mindenéből kifosztott, megvert magyar nemzetért emelt Csendőrvértanúk emlékszobra.

A plasztikák sorát a *Dél* zárja, *Szentgyörgyi Istvántól*. Magyar férfi karokkal és magyar címerrel díszített pajzsokkal védőleg áll a Délvidéket jelképező sváb leány védelmére. Az előtte álló búzakévék Nagymagyarország éléstárát, a Bácskát és a Bánságot szimbolizálják. Az előző három szobortól eltérően, ebben kevesebb a hevület, józanságra int. Szentgyörgyi István, a 20-as, 30-as évek igen foglalkoztatott szobrászaként a klasszikus formakincs ápolását tartotta szem előtt. Erről vall az 1929-ben, a Wenckheim palota (Szabó Ervin Könyvtár) előtt felállított Magyar Igazság kútja, amelyre még visszatérek. Az ismertetett művek talapzataira és egyéb műszaki munkák elvégzésére *dr. Lechner Jenő* műépítészt kapott megbízást.

A leleplezési ünnepet előkészítő bizottság, Urmánczy Nándor elnöklése alatt 1920. október végén tartotta első ülését, s a Védőligák Szövetsége a leleplezés napját 1921. január 16-ra tűzte ki. Ekkor a Szabadság téren mintegy 70 000 ember nyüzsgött. Az ünnepélyen a nemzetgyűlés, a törvényhatóságok, az egyesütemek, az Akadémia képviseltették magukat, a tanulóifjúság is jelen volt. József királyi herceg és Augustina főhercegnő megérkezéssel az egyetemi énekharos elénekelték a Himnuszt, s ezzel a ceremónia kez-

detét vette. *Zadravec István* püspök szentmisét pontifikált, megszentelte az úgynevezett Irredenta zászlót, (nem az Országzászló) amelyet majd a Bazilika szentélyébe helyeztek. A Védőligák Szövetsége nevében Urmánczy Nándor mondott megindító beszédet: „Elrabolták minden kincsünket, országunk minden életfeltételét. Ebben a ketrecben az állam és a társadalom teljes lezüllése vár reánk, ha el nem jön minél előbb az erős kéz, mely kényszeríteni fog bennünket, hogy minden megmaradt erőnket egyesítsük országunk visszaszerzése érdekében”. E pillanatban felharsantak a kürtök, s a négy szoborról lehullott a lepel. „Ezek a szobrok - folytatta Urmánczy - igazságot követelnek. Ez a hely a nemzet búcsújáró helye, de egyúttal a gyűlölet és bosszú kohója legyen. Ez a hely mostantól fogva bekapcsolódik Európa véres történetébe”. Súlyos szavak.

A szoboregyüttes felállítását néhány éves szünet követte, ugyanis az 1921 júniusában törvénybe iktatott békeszerződés értelmében fel kellett oszlatni az irredenta propagandával foglalkozó szervezeteket, s általában meg kellett akadályozni minden ilyen jellegű tevékenységet. A Védő Ligák Szövetsége is erre a sorsra jutott, ám Urmánczy Nándor országgyűlési képviselő vezetésével, 1925-ben utódpart lépett a helyébe, a Honvédelmi Párt, mely újabb gondolattal, az országzászló-állítás mozgalmával lépett a színre. Önálló szervezettel, feladattal rendelkezett a Szabadságtéri Országzászló Kitűzését Előkészítő Bizottság. Olyan emlékművet akartak létesíteni, amelyen a félárbocra engedett lobogó állandóan hirdeti a magyar egység és feltámadás gondolatát, de egyúttal emlékeztet az elszakított területekre. Az emlékművet Lechner Jenő tervezte, a szobrászati díszeket Füredi Richárd mintázta. Végleges helyét a téren, a szobrokkal szemben jelölte ki. A Honvédelmi Párt felhívására minden községből egy marék földet, minden történelmi nevezetességű helyről - 72 vármegyéből - egy rögöt építettek a nemzet hitének jelképébe. A 20 méter magas bronz zászlórúdva vármegyék és községek zászlószövegeit vésték. A rúd tetején - Horthy Miklós keze után ezüsből készült, esküre emelt - méteres kéz magasodott, az Urmánczy által korábban hiányolt, revízióra ösztökélő erős kéz. A zászlórúd tövében kibontott szárnyú turul, mögötte egy sisakos, buzogányos gyermek alakja látható. A turul alatt két márványtábla, a következő feliratokkal: „Magyarországnak helye van a nap alatt” (Rothermere-től 1927-ből, midőn a Daily Mailben a világ lelkiismerete elé tárta a békeszerződés igazságtalanságát), és 1928-ból Mussolinitól származó kijelentés: „A békeszerződések nem örökkévalóak”. A magyaros ízlésben fogant szöszékhez több lépcső vezetett fel.

A leleplezést 1928 augusztusában, Szent István napján tartották, nagy reprezentáció kíséretében. A talpazatba épített ereklyetartó zárókövébe vésett szavak: „Tudd meg, óh, ember, hogy e helyen Nagy-Magyarország vérrel, könnyel és verejtékkel megszentelt földjén állsz” szellemében az emelvényre lépő Urmánczy a következőket mondta:

"Magyar Testvéreim! Az a nemzet, mely nem bízik a maga erejében és beletörődik abba, hogy mások irányítsák a sorsát, az a nemzet megérett a pusztulásra. Az a nemzet, amelyik ilyen, annak meddő és szégyenteljes a jelene és nem lesz jövője, vagy ha lesz, meg lesz pecsételve. Azért emeltük fel itt a Szabadság téren, az elszakított országrészek szobraival szemben ezt az emlékművet, azért állítottuk ezt az ereklyét, a zászlótartót, hogy élni akarásunknak legyen tanúbizonysága, hogy hirdesse a magyar jövődöt."

Intésére felröppent a zászló, majd a tömeg vele együtt esküdött:

"Mindaddig nem lesz megnyugvás, amíg Szent István földjét vissza nem szereztük, amíg ez a zászló fel nem repül az árboc csúcsára! Isten minket úgy segítse!"

Beszédek sokasága hangzott még el, innen Rákosi Jenő szép gondolatát idézem még: "...az a márvány csak kő, a zászló csak szövet, a föld csak por lesz, ha nem a szívünkben van az érzés, és nem az agyunkban van a gondolat, ha nem áll egész lényünkben az az eszmény, amit ez a márvány, ez a föld, ez a zászló jelez... Új honalapító nemzedék ez a mostani, amelynek előre kell törni és célhoz kell érnie, ahogy Urmánczy mondotta, s ahogy azt Isten rendeli."

Az ünnepély lefolyását valamennyi nagyobb európai lap közölte.

Később, 1932 körül az Országzászló elé kör alakú ágyást telepítettek, amely különböző színű virágokból a történelmi és trianoni országhatárokat, a négy folyót, valamint az északi határ fölött a hármashalmot és kettős keresztet ábrázolta. (A Szabadság-téri virágtérkép ismert turista látványosságnak számított.)

Az országzászló állítási mozgalom elterjedtségének illusztrálásaként megemlítem, hogy az Urmánczy és a Magyar Revíziós Liga által vezényelt munka eredményeként a 30-as évek végén már az ország nagyjából minden ötödik településén, több mint 700 helységben félárbocra eresztett lobogók, a határ mentén pedig trianoni keresztet tiltakoztak. A települések nagy része az 1920-as évek folyamán felépítette saját világháborús emlékművét, amelyek mellé egyidejűleg, vagy néhány évvel később országzászlókat is felállítottak. Így az elesett honvédeken kívül az eltiport országot is elsíratta a közösség.

A szoboregyüttes ismertetésénél már utaltam rá, hogy a Dél alkotójához, Szentgyörgyi Istvánhoz visszatarunk. Nevezetesen, a Wenckheim palota előtt jelenleg is álló *Magyar Igazság kútjáról* van szó. A köztéri munka felállításával a főváros Rothermere előtt tisztelgett: „E kutat hálás magyarok emelték NagyBritannia méltó fia, Viscount Rothermere tiszteletére. Az ő betűje megöli a hatalmaskodást, az ő lelke megjeleníti az igazságot, 1928” A kútkávan futó felirat 2001-től újra olvasható. A medence feletti talapzaton karddal és mérleggel kezében, igen érzékenyen, lélektelien mintázott Justitia és az oltalmat és igazságot kérő elhagyott nemzetet jelképező fiatal leányalak jelenik meg. A mű egyszersemind a Magyar Igazság gazdagon ömlő kútjának is szimbóluma.

A fentiekben tárgyalt két, kiemelt jelentőségű emlékhely szellemi, erkölcsi tartalma érvényes számos országszerte megvalósított alkotásra, amelyekről előadásom keretében szó sem esett.

Most néhány mondat erejéig, mégis egy meg nem valósult tervre térek ki. Arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy bár országos méretű lelkesedés, tette készség, cselekvés kísérte az emlékműállítást, szinte szakrális helyé avatva az adott terepet, ám olykor a városkép, a hagyományok őrzésének szempontjai előbbre valók voltak egy létesítendő emlékhelynél. A Gellérthegyőről van szó, ahol ma környezet- és városképromboló építkezés zajlik, és úgy látszik, hogy visszhangtalanok az ellenérvek. 1926-ban Herczeg Ferenc vezetésével a Magyar Kálvária Nagybizottsága itt zárandokhely kialakítását tervezte, ám a terv kudarcot vallott, ugyanis, mint Budapest egyik leglátványosabb, központi elhelyezkedésű, jelképes fontosságú területét, a fővárosi hatóságok nagyon óvatosan kezelték. Még olyan hatalmas vállalkozások számára sem szabadították fel, mint például Széchenyi István Üdveldéje, az Ezredévi Emlékmű, vagy később a Nemzeti Stadion. Példa és tanulság lehetne.

Mint a bevezetőben említettem, Urmánczy Nándor erdélyi magyarörmény származású országgyűlési képviselő személyén, tevékenységén keresztül a trianoni békeszerződés diktálta igazságtalan és megalázó helyzetünket, abból való feltámadásunkat érzékeltető olyan műegyüttesekkel foglalkoztam, amelyek a bennük megfogalmazott hitvallás okán mintegy kultikus helyé is avatták környezetüket. De maga Urmánczy is szinte jelképe volt e korszaknak. Mi sem bizonyítja jobban, minthogy halála után két évvel, 1942-ben az Erdélyi Férfiak Egyesülete (EFE) tisztelete jeléül felállította a politikus hazafi emlékpádját a Margitszigeten. A 3x2x1 méteres mészkőpad *Siklody Lőrinc* munkája, a szabadtéri színpad közelébe, a Szent Mihály templom homlokzata előtti sétány fölé hajló platán alá került, egy csinosan parkosított tercske közepére. A pad egyik oldalán csorgó, a másikon kis oszlop díszlett, három mélyített domborművei, melyek Urmánczy profilját, az Erekyés Országzászlót ill. az EFE címerét ábrázolták. A reliefeket Füredi Richárd készítette. (Az emlékpád nincsen eredeti helyén, sorsa ismeretlen.) Urmánczy halálakor a Szabadságtéren gyász megemlékezést tartottak, s a szervezők középcímeres-angyalos országzászlót küldtek az országzászló mozgalom megindítójának maroshévízi sírjára, szemfedőül. Így búcsúztak honfitársuktól.

Gyakran emlegetjük, hogy az erdélyi örmények az évszázadok folyamán sokszor magyarabbá váltak a magyaroknál. Erre Kiss Ernő és Lázár Vilmos mellett Urmánczy Nándor is beszédes példa.

Budapest, 2002. június 20.

Benedek Katalin
(Elhangzott a Fővárosi Örmény Klubban)

* * *

Helyreigazítás

A Pesti Központi Kerületi Bíróság 2002. május 31-én hozott elsőfokú, jogerős ítélete vonatkozó részét közöljük:

A Magyar Köztársaság nevében!

A Pesti Központi Kerületi Bíróság az Országos Örmény Önkormányzat (1055 Bp. Deák F. u. 17.) felperesnek az Erdélyi Örmény Gyökerek Szerkesztősége (1015 Bp. Donáti u. 7/a) alperes ellen sajtó-helyreigazítás iránt indított perében meghozta az alábbi

ÍTÉLETET:

Kötelezi a bíróság alperest, hogy a jogerős ítélet kézhezvételét követő 8 napon belül az „Erdélyi Örmény Gyökerek” című lap legközelebbi számában ugyanazon a helyen, ugyanazon a módon az alábbi helyreigazítást tegye közzé: